

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΠΑΤΡΩΝ
UNIVERSITY OF PATRAS

Χρόνος και αιώνιότητα στον Πλωτῖνο

Ενότητα: 7^η

Ελένη Περδικούρη

Τμήμα Φιλοσοφίας

ΑΝΟΙΚΤΑ ακαδημαϊκά **ΠΠ**
μαθήματα

Οδηγός μελέτης:

Σύντομες πληροφορίες για σημαντικούς όρους και για φιλοσοφικές θέσεις και απόψεις εντός πλαισίου αυτής της μορφής.

Βασικά ερωτήματα που συνήθως θέτει ο ίδιος ο Πλωτίνος.

Συμπεράσματα

⇒ Σχολιασμός που αφορά το κείμενο της πραγματείας και παρεμβάλλεται ή ακολουθεί την ανάγνωση του χωρίου.

Κομβικά σημεία της φιλοσοφίας του Πλωτίνου.

«...δεν συνιστά μία νόηση ή ζωή που πάει από το ένα πράγμα στο άλλο, αλλά παραμένει το ίδιο και πάντα δίχως έκταση...»: μεταφρασμένο κείμενο πραγματείας του Πλωτίνου.

«...οὐδέποτε ἄλλο καὶ οὐκ ἐξ ἄλλου...»: αρχαίο κείμενο πραγματείας ή διαλόγου.

III 7 3. 33-34: στυλ αρίθμησης των πραγματειών του Πλωτίνου.

Διευκρινίσεις, σημεία στα οποία θα πρέπει να επιστήσετε την προσοχή σας, αναφορά σε επεξηγήσεις που θα ακολουθήσουν και υπενθύμιση σημαντικών σημείων.

Δύο στυλ γραμματοσειρών που υπογραμμίζουν σημαντικά σημεία:

(α) «Οι προϋποθέσεις της αλήθειας είναι μέσα από την ορθή σύνδεση των εννοιών μεταξύ τους...».

(β) **«Για την αρχή του κόσμου, γι' αυτό που εξηγεί την ένότητα, την ενιαία δομή του κόσμου,...».**

Σημαντική ορολογία -κυρίως λέξεις-κλειδιά- που χρησιμοποιείται από τον Πλωτίνο και άλλοι όροι της αρχαιοελληνικής φιλοσοφίας, ονόματα φιλοσόφων, όπως και κείμενα της αρχαίας ελληνικής γράφονται στην αυθεντική τους κλίση με πολυτονικό σύστημα.

Για παράδειγμα, η επιστροφή ως όρος που χρησιμοποιείται για τη μελέτη των πραγματειών του Πλωτίνου γράφεται ως *ἐπιστροφή*.

Τίτλος 7: Χρόνος I

✿ Είδαμε νωρίτερα πως ο Πλωτίνος υπενόησε ότι για να μπορούμε να έχουμε πρόσβαση στην αιωνιότητα, αυτό προϋποθέτει ότι διαθέτουμε κάτι αιώνιο μέσα μας, ένα είδος συγγένειας, ομοιότητας με την αιωνιότητα.

Ο Πλωτίνος επανέρχεται στο ζήτημα της συγγένειας γιατί για να κατανοήσουμε τον χρόνο, θα πρέπει να έχουμε κάποια συγγένεια με τον χρόνο. Οπότε, αυτό εκ πρώτης όψεως φαίνεται προβληματικό: έχω ταυτόχρονα συγγένεια και με την αιωνιότητα και με τον χρόνο. Από την άλλη, αυτή είναι η κατάσταση στην οποία βρίσκεται το ανθρώπινο όν, έχει ένα πόδι στον αισθητό και ένα πόδι στον νοητό κόσμο.

Αλλά, όπως θα δούμε σιγά-σιγά, ο χρόνος δεν είναι κάτι που ανήκει στον αισθητό κόσμο. Μπορούμε να το δούμε αντίστροφα, θα δούμε ότι ο αισθητός κόσμος ανήκει στον χρόνο, γιατί ο χρόνος συνδέεται με την Ψυχή. Δεν είναι κοσμολογική η αντίληψη του χρόνου για τον Πλωτίνιο, και αυτό συμβαίνει για πρώτη φορά στην αρχαία σκέψη, είναι όντολογική και θα δούμε ότι ο χρόνος συνδέεται με την Ψυχή και ο αισθητός κόσμος είναι κάτι που ανήκει στον χρόνο αντί να πούμε ότι ο χρόνος ανήκει στον αισθητό κόσμο.

✿ **III 7 [45] 7.**

«*Τα λέμε λοιπόν τούτα ως μαρτορίες για λογαριασμό άλλων, και μιλούμε για πράγματα που μάς είναι ξένα;*»

⇒ Όλα όσα έχουμε πει ως τώρα αφορούν ζητήματα που μάς είναι ξένα; Τα βλέπουμε απέξω δηλαδή;

«*Μα πώς είναι δυνατόν; Τι αντίληψη μπορούμε να έχουμε, αν δεν είμαστε σε άμεση επαφή μαζί τους; Και πώς μπορεί να έρθουμε σε επαφή με πράγματα που μάς είναι ξένα; Πρέπει επομένως και εμείς να μετέχουμε στην αιωνιότητα.*»

Η σημαντική λέξη εδώ, ο σημαντικός όρος είναι ο όρος *έφαπτομαι*. Για να έχω πρόσβαση σ' αυτά τα πράγματα για τα οποία μιλάω αυτήν τη στιγμή, δηλαδή στην αιωνιότητα γιατί μέχρι στιγμής γι' αυτήν έχω μιλήσει, πρέπει να έχω μία σχέση επαφής με την αιωνιότητα.

έφαπτομένοι (III 7 [45] 7. 3): Θα δούμε γιατί αυτός ο όρος είναι σημαντικός.

Πριν ο Πλωτῖνος ξεκινά ρωτώντας εάν αυτά τα πράγματα για τα οποία έχουμε μιλήσει έως τώρα είναι αλλότρια.

περί ἀλλοτρίων (III 7 [45] 7. 2):

Μιλάμε για πράγματα που μάς είναι ξένα; Τι εννοούμε όταν λέμε ξένα;

Το ερώτημα που τίθεται στην αρχή του 7^{ου} κεφαλαίου και που είναι το ερώτημα που μάς πηγαινει από την αιωνιότητα στον χρόνο ή που συνδέει την αιωνιότητα με τον χρόνο, που έχουμε μιλήσει για την αιωνιότητα και θα μιλήσουμε για τον χρόνο, όλα αυτά τα πράγματα μάς είναι ξένα; Η αιωνιότητα και μετά ο χρόνος, όχι προφανώς δε μάς είναι ξένα.

- Ξέρουμε, όπως έχω ήδη αναφέρει, πως προϋποτίθεται κάποιο είδος συγγένειας. Αυτό το είδος συγγένειας ανάμεσα στο υποκείμενο της γνώσης και στο αντικείμενο της γνώσης είναι μία βασική επιστημολογική προϋπόθεση στην αρχαία γνωσιοθεωρία. Πρέπει να παρακολουθήσουμε λοιπόν μία συγγένεια που μάς επιτρέπει να μιλήσουμε για την αιωνιότητα.

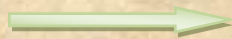

Τι είδους συγγένεια είναι αυτή η οποία συνίσταται στην ομοιότητα ανάμεσα στο γνωστικό υποκείμενο και στο γνωστικό αντικείμενο;

Εδώ πέρα προϋποθέτουμε ότι μετέχουμε με κάποιον τρόπο στην αιωνιότητα, ενώ βρισκόμαστε στον χρόνο. Πράγμα που εάν δε φαίνεται προδήλως αντιφατικό, είναι τουλάχιστον παράδοξο.

Η απάντηση στο εάν μιλάμε για πράγματα ξένα, είναι όχι.

7. 2 περί ἀλλοτρίων

7. 4 ἡμῖν μετεῖναι τοῦ αἰῶνος

Ο όρος *ἡμεῖς* -εδώ έχουμε δοτική *ἡμῖν*- είναι τεχνικός όρος στον Πλωτῖνο, δηλώνει αυτό που εμείς θα λέγαμε ἑαυτό, δηλώνει κάποιου είδους αὐτοσυνειδησία.

- Εμφανίζεται ήδη πριν στην πραγματεία **VI 8 [39], *Περὶ τοῦ ἑκουσίου καὶ θελήματος τοῦ ἑνός***.

Εκεί ο Πλωτῖνος ασχολείται με το *ἑφ' ἡμῖν*, τι ακριβώς είναι στο χέρι μας να κάνουμε. Αυτή είναι μία παλαιότερη προβληματική που βρίσκουμε στους Στωικούς, αλλά στον Πλωτῖνο το *ἡμεῖς* έχει τεχνικό χαρακτήρα και αργότερα, λίγο μετά την πραγματεία του χρόνου, θα γράψει και μία πραγματεία που είναι αφιερωμένη σ' αυτό το ζήτημα, την πραγματεία **I 1 [53]** που είναι η προτελευταία πραγματεία η οποία έχει το ερώτημα τι είναι το ζῶν, δηλαδή ο ζωντανός οργανισμός, και τι είναι ο άνθρωπος.

✿ Εμείς λοιπόν μετέχουμε του αιώνας, μετέχουμε στην αιωνιότητα. Αυτό σημαίνει εμείς ως όντα που έχουμε συνείδηση.

Δεν είναι εδώ εφικτό να αναλυθεί όλη η θεωρία του Πλωτίνου για το *ήμεις*, αλλά μπορεί να ειπωθεί ότι το *ήμεις* δεν είναι εντοπισμένο σε κάποιο συγκεκριμένο επίπεδο του ανθρώπινου υποκειμένου, παρόλο που ο πραγματικός μας έαυτός, σύμφωνα με τον Πλωτῖνο, ταυτίζεται με το ανώτερο μέρος της Ψυχής, δηλαδή με τη διάνοια ή ενδεχομένως και με κάτι πέρα από τη διάνοια.

Το *ήμεις* βρίσκεται στο σημείο στο οποίο λειτουργούμε.

Εάν λειτουργούμε ως αντιληπτικά όντα, δηλαδή μονάχα στο επίπεδο της αισθητηριακής αντίληψης, χωρίς να λειτουργούμε σε ένα άλλο ανώτερο επίπεδο, τότε το *ήμεις* μας λειτουργεί σ' αυτό το επίπεδο, τότε εμείς είμαστε ένα αισθητηριακό όν.

Εάν υπερβούμε αυτό το επίπεδο και λειτουργούμε μέσω της διάνοιας και προσπαθούμε πλέον να γίνουμε νοητικά όντα και να πραγματώσουμε τη νοητική μας φύση, τότε το *ήμεις* μας βρίσκεται σ' αυτό το επίπεδο.

Δεν έχει ένα σταθερό επίπεδο και γι' αυτό μπορώ να θεωρήσω ότι είναι ένα είδος συνείδησης ή αυτοσυνειδησίας. Αν μιλάμε για το αισθητηριακό επίπεδο, τότε δεν έχουμε συνείδηση του έαυτού, έχουμε συνείδηση του εξωτερικού κόσμου.

✿ Εάν καταφέρουμε να πραγματώσουμε τη νοητική μας λειτουργία με τέτοιον τρόπο ώστε κατά κύριο λόγο να λειτουργούμε μέσω αυτής της ικανότητας, της διανοητικής και ενδεχομένως της νοητικής, τότε το *ήμεις* αρχίζει και γίνεται αυτοσυνειδησία, δηλαδή δεν έχουμε μόνο συνείδηση του εξωτερικού κόσμου αλλά και των ίδιων των εννοιών που χρησιμοποιούμε και της ίδιας της λειτουργίας μας ως νοητικών όντων.

✿ Όταν λέει, λοιπόν, εδώ ο Πλωτῖνος ότι εμείς μετέχουμε στην αιωνιότητα, δεν εννοεί εμείς ως ανθρώπινο είδος απλώς, εννοεί αυτό το κομμάτι μας, αυτό το «μέρος» που μάς ανήκει και που μπορεί να αναχθεί από το επίπεδο της αισθητηριακής αντίληψης στο επίπεδο της διάνοιας και μετά σε ένα επίπεδο, ας μην το πούμε πρωτογενούς, ας το πούμε δευτερογενούς αυτόνοησης.

➡ **Οπότε, σ' αυτήν την περίπτωση η συγγένειά μας με την αιωνιότητα βρίσκεται στη δυνατότητα που έχει ο έαυτός μας ν' αλλάξει επίπεδο, να αναχθεί λοιπόν μέσω της φιλοσοφίας από το επίπεδο της εξωτερικότητας σε ένα επίπεδο έσωτερικότητας και στην πρόσβαση στις αρχές.**

✿ Άρα, για να επιστρέψουμε στο ερώτημα για τα αλλότρια, όταν ο Πλωτῖνος ρωτάει εάν είναι ξένα αυτά για τα οποία συζητάμε, το ερώτημα εστιάζει στο πώς είναι έξω από εμάς, δηλαδή εάν κοιτάμε την αιωνιότητα απέξω, σα να είναι ένα εξωτερικό αντικείμενο όπως είναι τα αντικείμενα της όρασης, της ακοής, της αίσθησης εν γένει.

Και η απάντηση είναι όχι, γιατί εμείς, αυτό που είναι ο έαυτός μας με κάποιον τρόπο ανήκει σ' αυτόν τον χώρο στον οποίο ανήκει και η αιωνιότητα.

➔ Άρα, η πρόσληψή μας αυτών των αντικειμένων δεν είναι εξωτερική. Εάν είναι εξωτερική η πρόσληψη, τότε δεν μπορεί να συνιστά γνώση.

Γιατί δεν μπορεί να συνιστά γνώση;

Ο Πλωτίνος λέει στον στίχο 3 του 7^{ου} κεφαλαίου όπου βρίσκουμε τον όρο *εφάπτεσθαι*:

«*Τίς γὰρ ἂν σύνεσις γένοιτο μὴ ἐφαπτομένοις;*»

Διότι τι συνείδηση θα είχαμε αυτού του πράγματος, αν δεν το ακουμπούσαμε;

Ας πάρουμε ένα παράδειγμα εξωτερικής πρόσληψης:

Ο Ήλιος είναι ένα αντικείμενο της όρασης. Εάν μπορούμε να τον κοιτάξουμε στο περίπου, τα άστρα είναι πολύ μακριά από εμάς, γνωρίζουμε ότι είναι πολύ μεγαλύτερα από τη Γη, ο Ήλιος είναι πολύ μεγαλύτερος από τη Γη, αλλά εμείς τον βλέπουμε σαν ένα τόπι.

Εικόνα 1 Ο Ήλιος σαν τόπι όταν τον βλέπουμε από τη Γη.

Δε βλέπουμε αυτό που είναι ο Ήλιος, πρέπει να κάνουμε μία ολόκληρη δουλειά υπολογισμών, να δεχθούμε κάποιες θεωρίες κάποιων για το πώς είναι ο Ήλιος και να δεχθούμε ότι η Γη είναι έτσι όπως είναι.

Αυτό πρέπει να γίνει, γιατί εμείς δε βλέπουμε το ίδιο το αντικείμενο, άρα δεν ερχόμαστε σε επαφή με το αντικείμενο.

Δεν ερχόμαστε σε επαφή με το αντικείμενο, γιατί το αντικείμενο είναι έξω από εμάς και μεσολαβείται από μία παράσταση, και η παράσταση αυτή είναι ψευδής επειδή μάς δείχνει τον Ήλιο τόσο μικρό και τον δείχνει και διαφορετικό στις διάφορες ώρες της ημέρας, αλλιώς όταν ανατέλλει που είναι πιο μεγάλος, στο ζενίθ είναι πιο μικρός, κ.λ.π.

➔ Άρα, εάν θέλουμε να γνωρίσουμε κάτι *ἀληθῶς*, ο όρος δυνατότητας γι' αυτό το πράγμα είναι να το ακουμπήσουμε. Το *εφάπτεσθαι*, λοιπόν, είναι αντίθετο του άλλότριου που έχει την έννοια της εξωτερικότητας, ενώ το *εφάπτεσθαι* έχει την έννοια ότι δε μεσολαβείται η πρόσληψη ενός πράγματος από κάτι ενδιάμεσο, δε μεσολαβεί κάτι τρίτο που να μου αλλοιώσει την πρόσληψη αυτού του πράγματος.

Το *εφάπτεσθαι* είναι ένας όρος που βρίσκουμε και στον Πλάτωνα, ο οποίος τον χρησιμοποιεί συχνά.

Έναν παρεμφερή σημαντικό όρο έχουμε στον Αριστοτέλη που είναι ο όρος: *θιγγάνειν* - *θίξις* (ακουμπάω). Βρίσκουμε αυτόν τον όρο στο *Μετά τα Φυσικά* Θ 10, 1051b 24-25.

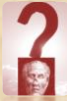
Η θέση του Αριστοτέλη, όπως έχω ήδη αναφέρει, είναι ότι στα άνευ ύλης η νόηση ταυτίζεται με το νοητό αντικείμενο, δηλαδή όταν σκέφτομαι κάτι το οποίο δεν έχει υλικό, δεν έχει υλικά συστατικά, όπως, για παράδειγμα, τα θεωρήματα των μαθηματικών, τότε η κατανόησή μου του θεωρήματος ταυτίζεται με το ίδιο το θεωρήμα, δε μένει κάτι απέξω. Αντιθέτως, όταν, για παράδειγμα, βλέπω την καρέκλα, αυτό που «μπαίνει» στο μάτι μου είναι μόνο η μορφή της, το υλικό της μένει απέξω. Δεν ξέρω τι είναι η καρέκλα, πρέπει να κάνω άλλα πράγματα για να καταλάβω, να την κτυπήσω για να δω αν είναι ξύλο, πλαστικό, κ.λ.π. Μένει πάντα κάτι απέξω στην αισθητηριακή αντίληψη.

Ο Πλωτίνος όμως θα το πει αλλιώς, θα πει ότι στην αισθητηριακή αντίληψη είναι σα να παρεμβάλλεται ένα παραβάν ανάμεσα σε μένα και στο πράγμα, μπορώ να γνωρίσω ένα κομμάτι μόνο του πράγματος. Στη νόηση δεν έχω κάτι τέτοιο, γιατί η νόηση είναι ένα είδος επαφής, δε μεσολαβείται, έτσι όπως το κατανοεί ο Πλωτίνος, από παράσταση, είναι εσωτερικό στη νόηση. Εξ ου και η ανάγκη τα αντικείμενα του Νοῦ να είναι εσωτερικά στον Νοῦ.

Τώρα, το *θιγγάνειν* στον Αριστοτέλη αναφέρεται στη νόηση των απλών και ασυνθέτων ουσιών. Είναι *ἀπλαῖ καὶ ἀσύνθετα οὐσίαι*.

Μία απλή και ασύνθετη οὐσία είναι ένα *κινούν ἀκίνητο*, ένας νοῦς που λειτουργεί ως κινούν χωρίς να κινείται ο ίδιος, χωρίς να μεταβάλλεται ο ίδιος. Ο θεός είναι μία απλή και ασύνθετη οὐσία, και ασύνθετη σημαίνει ότι δεν έχει υλικό συστατικό.

Άρα τι συμβαίνει σ' αυτήν την περίπτωση λέει ο Αριστοτέλης;

Όταν νοώ ένα τέτοιο αντικείμενο, δεν υπάρχει δυνατότητα ἀλήθειας ή λάθους ή ψεύδους, υπάρχει η δυνατότητα μόνο ή να το ακουμπήσω ή να μην το ακουμπήσω. Δεν μπορώ να έχω λάθος γνώση, να έχω λανθασμένη δόξα για το τι είναι ο Θεός. Εάν έχω μία λανθασμένη δόξα, στην πραγματικότητα αυτό σημαίνει πως δεν ακούμπησα το αντικείμενο, ότι δεν τον έπιασα καν, ότι δεν το είδα, επειδή ακριβώς η γνώση μου αυτού του αντικειμένου δε συνίσταται στην απόδοση ενός κατηγορήματος, είτε το κατάλαβα είτε δεν το κατάλαβα: **ο θεός**.-

Μπορώ να αποδώσω 15 διαφορετικών ειδών κατηγορήματα στον θεό, αυτό δε σημαίνει ότι μπορώ να καταλάβω τι είναι!

Μπορώ να μείνω στο επίπεδο της πρότασης και να πω δεν ξέρω τι είναι.

Μπορώ να πω άλλα τόσα για την οὐσία, η οὐσία είναι αυτό και εκείνο και το άλλο, όμως δεν ξέρω τι είναι!

Το ίδιο πράγμα είναι και για την Ίδέα, μπορώ να πω η Ίδέα, το νοητό είναι αμετάβλητο, αιώνιο, αλλά αυτό δε σημαίνει ότι ξέρω τι είναι, ότι έχω γνώση του πράγματος.

Είμαι ακόμα σε ένα επίπεδο προτασιακής δόξης, δόξα ως πρόταση.

❁ Το *θιγγάνειν* σημαίνει ότι πράγματι έχω γνώση με την έννοια της επιστήμης αυτού του πράγματος, και για να έχω γνώση αυτού του πράγματος πρέπει με κάποιον τρόπο το πράγμα να το έχω ακουμπήσει. Αλλιώς, δεν μπορώ να πω κάτι γι' αυτό.

❁ Σ' αυτό το επίπεδο, δεν υπάρχει αλήθεια και ψεύδος, αλλά υπάρχει *θίξις* και μή *θίξις*. Αυτό που συμβαίνει με την αιωνιότητα, δεν είναι ότι οι γνώμες των προηγούμενων ήταν ψευδείς, ήταν ότι δεν είχαν καν φανταστεί, δεν είχαν καταλάβει τι πράγμα είναι η αιωνιότητα.

❁ Σ' αυτούς τους τρεις στίχους (III 7 [45] 7. 2-5) ο Πλωτίνος μάς εξηγεί ότι για να γνωρίσουμε τι είναι η αιωνιότητα και τι είναι ο χρόνος μετά, πρέπει να έχουμε μία σχέση επαφής με την αιωνιότητα και τον χρόνο.

Και αυτό το εξασφαλίζει η ομοιότητα, γιατί μπορεί να έχει σχέση επαφής η νόηση με το νοητό; Γιατί είναι συγγενικά, ανήκουν στον ίδιο χώρο, ενώ δεν μπορεί να έχει η νόηση με το αίσθητό ή η αίσθηση με το νοητό.

❁ Το ίδιο πράγμα είναι και δω, όλη αυτή η προϋπόθεση της συγγένειας περιέχεται ανάμεσα σ' αυτούς τους τρεις στίχους (III 7 [45] 7. 2-5): η άρνηση της έξωτερικότητας, το ξέρω ότι αυτό είναι εξωτερικό (*περί άλλωτρίων*), το δικό μας, αυτό στο οποίο μετέχουμε και το οποίο μπορούμε να γίνουμε εμείς οι ίδιοι (*ήμεῖς*), είναι αυτό με το οποίο μπορούμε να έχουμε μία σχέση επαφής, δηλαδή μία σχέση που δεν απαιτεί διαμεσολάβηση (*ἐφαπτομένοις*).

«Και πώς μπορούμε να έρθουμε σε επαφή με πράγματα που μάς είναι ξένα; Πρέπει επομένως και εμείς να μετέχουμε στην αιωνιότητα. Πώς γίνεται όμως αυτό, όταν βρισκόμαστε μέσα στον χρόνο;»

⇒ Αυτή είναι μία ερώτηση κάποιου που παρακολουθεί ή μπορεί να είναι και μία ρητορική ερώτηση του ίδιου του Πλωτίνου. Συνήθως είναι μία συζήτηση που γίνεται στο μάθημα, η απάντηση είναι:

«Όμως τι σημαίνει να είναι κάτι μέσα στον χρόνο ή στην αιωνιότητα θα το μάθουμε αν βρούμε πρώτα τι είναι ο χρόνος».

Ο Πλωτίνος λέει, λοιπόν, στον στίχο 7 (7. 7): *«πρότερον τοῦ χρόνου».*

Αυτό το *πρότερον* είναι ενδιαφέρον, γιατί εάν θυμάστε στην αρχή της πραγματείας μάς έχει πει ότι πρέπει πρώτα να δούμε τι είναι η αιωνιότητα. Εδώ ο Πλωτίνος ρωτάει πώς γίνεται να μετέχουμε ταυτόχρονα και στον χρόνο και στην αιωνιότητα, θα το καταλάβουμε εάν πρώτα βρούμε τι είναι ο χρόνος.

❁ Θυμόμαστε ότι στο 1^ο κεφάλαιο στους στίχους 16-17 (1. 16-17) πως ο Πλωτίνος έχει πει: *«πρότερον περι τοῦ αἰῶνος ζητεῖν».*

Και στις δύο περιπτώσεις ο τρόπος με τον οποίο τίθεται αυτή η αναγκαιότητα του *πρότερου*, να δούμε πρώτα τι είναι η αιωνιότητα, να δούμε πρώτα τι είναι ο χρόνος, αυτό τίθεται σε σχέση με την ανάγκη να αποκτήσουμε λέει *σύνεσιν* αυτών των πραγμάτων.

Στο 7^ο κεφάλαιο, η *σύνεσις* συνδέεται με το *έφαπτομένοις*.

Στον στίχο 3 ο Πλωτῖνος θα πει τα εξής: «*Τίς γὰρ ἂν σύνεσις γένοιτο μὴ έφαπτομένοις*;». Εάν θα έχουμε επαφή με αυτό το πράγμα, τότε θα έχουμε *σύνεσις* αυτού του πράγματος:

7.3 *έφαπτομένοις* → *σύνεσις*

✿ Στο 1^ο κεφάλαιο στον στίχο 15, ο Πλωτῖνος λέει τα εξής:

«...καὶ πῶς ἂν καὶ ἡμῖν πάλι το ἡμῖν εδῶ *σύνεσις περὶ τούτων γένοιτο, έπισκέψασθαι προσήκει. Καὶ πρότερον περὶ τοῦ αἰῶνος ζητεῖν...*».

Η *σύνεσις* έχει και τεχνικό χαρακτήρα στον Πλωτῖνο. Ο όρος *σύνεσις* δεν είναι αυτό που λέμε εμείς σήμερα, για παράδειγμα είναι συνετός άνθρωπος. Η *σύνεσις* είναι από το *σύνεμι* το οποίο σημαίνει ότι είμαι μαζί, βρίσκομαι μαζί, πάω παρέα.

Και η *σύνεσις* συνήθως στον Πλωτῖνο δηλώνει μία άμεση συνείδηση του έαυτοῦ η οποία δε μεσολαβείται από παράσταση, δε μεσολαβείται από συλλογισμό. Και συνήθως αποδίδεται στις άρχές, δηλαδή ο Νούς έχει σύνεση του έαυτοῦ του. Δεν είναι όπως είναι η *συναίσθησις* που δηλώνει ένα είδος αυτοσυνειδησίας, αλλά βρίσκεται σε ένα κατώτερο επίπεδο, λιγότερο άμεσο.

Αλλιώς, τη συναίσθηση μπορούμε να την αποδώσουμε ως συνείδηση, ενώ η *σύνεσις* είναι παραπάνω από τη συνείδηση, είναι άμεση αυτοσυνειδησία η οποία δε μεσολαβείται από συλλογισμό. Δε χρειάζεται να κάνουμε συλλογισμό, για να έχουμε σύνεση.

✿ Το ζητούμενο εδῶ πέρα είναι ότι αυτή η επαφή πρέπει να μάς οδηγήσει σε ένα είδος σύνεσης, ένα είδος γνώσης τού τι είμαστε, αλλά άμεσα και όχι ένα είδος συναίσθησης που μπορεί να προέρχεται από την αισθητηριακή αντίληψη, από τον συλλογισμό μας επάνω στην αισθητηριακή αντίληψη.

✿ Εδῶ λοιπόν, στους στίχους **1. 15** & **1. 16-17**, για να αποκτήσουμε σύνεση πρέπει να κοιτάξουμε πρώτα την αιωνιότητα, εδῶ μάς λέει ότι αυτή η σύνεση, στο **7. 7**, προϋποθέτει να κοιτάξουμε πρώτα τον χρόνο.

Προφανώς, δεν είναι το ίδιο **πρότερον**. Στην πρώτη περίπτωση, στο 1^ο κεφάλαιο, είδαμε ότι αυτό το **πρότερον**, το ότι θα πρέπει πρώτα να εξετάσουμε την αιωνιότητα, έχει να κάνει με το καλύτερο προσδιορισμό της φύσης του χρόνου. Ο χρόνος τίθεται έξ άρχῆς ως εικόνα της αιωνιότητας.

Για να καταλάβουμε τι είναι ο χρόνος, πρέπει πρώτα να καταλάβουμε τι είναι η αιωνιότητα. Αν το κάνουμε ανάποδα, δε θα αποφύγουμε το λάθος στο οποίο έχουν πέσει όλοι οι άλλοι, να κάνουμε τον χρόνο να εξαρτηθεί από την κίνηση, ενώ, όπως είπαμε, θα δοῦμε ότι η κίνηση είναι κάτι που εξαρτιέται από τον χρόνο.

Δηλαδή, στην πρώτη περίπτωση αν εξαρτήσουμε τον χρόνο από την κίνηση, θα κατανοήσουμε τον χρόνο ως ένα φυσικό μέγεθος, ως ένα είδος χώρου, τόπου, μεγέθους, ενώ αυτό είναι λάθος, ο χρόνος είναι αυτό που μετράει την κίνηση, που μετράει το διάστημα που διανύουμε και όχι ανάποδα.

Στο **7.7**, το **πρότερον** έχει άλλη σημασία. Έχουμε δει τι είναι η αιωνιότητα και πρέπει να διηγηθούμε πώς προέκυψε ο χρόνος, και αυτό θα δούμε ότι θα κάνει ο Πλωτίνος σιγά-σιγά αφού πρώτα περάσει από την κριτική των άλλων θεωριών περί χρόνου.

Τώρα ο Πλωτίνος θα πρέπει να διηγηθεί πώς προέκυψε ο χρόνος και επειδή θα συνδέσει τον χρόνο με την Ψυχή, στην πραγματικότητα θα διηγηθεί πώς η Ψυχή προκύπτει από τον Νοῦ.

Ο Πλωτίνος θα πρέπει να διηγηθεί πώς η ίδια η Ψυχή γίνεται ο έαυτός της, αυτό που γίνεται και μέσα από αυτήν τη διήγηση. Τότε θα δούμε, όχι με τον τρόπο του συλλογισμού, αλλά με έναν τρόπο που ο ίδιος θα προσπαθήσει να τον κάνει πιο άμεσο γιατί θα χρησιμοποιήσει εικόνες και μεταφορές, αντί να συλλογιστούμε, με ποιον τρόπο προκύπτει ο χρόνος, πώς ξεδιπλώνεται ο χρόνος από τη νοητή του καταγωγή.

Αυτό το **πρότερον** εδώ πέρα δε θα πρέπει να θεωρήσουμε ότι αναιρεί το **πρότερον** της αιωνιότητας, αλλά, συνεχίζουμε τη διήγηση.

Ξεκινήσαμε από την αιωνιότητα και είπαμε τι είναι η αιωνιότητα και τώρα θα περάσουμε στη φάση αυτής της διήγησης που θα δούμε πώς από την αιωνιότητα ξεδιπλώνεται κατά μία έννοια ο χρόνος.

Και αφού δούμε αυτό, τότε θα καταλάβουμε τι είναι ο χρόνος και τότε θα καταλάβουμε ότι οι άλλες θεωρίες περί χρόνου είναι λάθος.

Αυτό θα το δούμε σε πρώτη φάση, γιατί η κριτική που ο Πλωτίνος θα κάνει στις άλλες θεωρίες περί χρόνου θα δείξει –έχει κάνει μία κατηγοριοποίηση των πρωτευόντων θεωριών περί χρόνου– ότι όλες αυτές οι θεωρίες αντιμετωπίζουν τον χρόνο σα να είναι κίνηση, δηλαδή ανάγουν τον χρόνο κατά μία έννοια στον χώρο.

Αυτό όμως δεν είναι επαρκές για να δούμε τι είναι ο χρόνος, οπότε θα συνεχιστεί η διήγηση και θα μάς δείξει πώς ο χρόνος προκύπτει από την αιωνιότητα.

Και αυτό θα μάς δείξει ο Πλωτίνος, γιατί μπορούμε να έχουμε σύνεση του χρόνου, γιατί εφόσον έχουμε ορίσει την αιωνιότητα ως τη ζωή του Νοῦ και η Ψυχή αυτό που προκύπτει από τη ζωή του Νοῦ, τότε θα καταλάβουμε ότι εμείς μετέχουμε ταυτόχρονα και στην αιωνιότητα ως νοητικά ὄντα μέσω της Ψυχῆς και στον χρόνο, εφόσον ο χρόνος είναι αυτό που είναι η ζωή της Ψυχῆς.

Οι προηγούμενες θεωρίες είτε έχουν να κάνουν με την κίνηση του σύμπαντος είτε με την κίνηση εν γένει είτε με το διάστημα της κίνησης ή με το μέτρο της κίνησης ή με τον αριθμό της κίνησης, μ' αυτό που μετράει την κίνηση.

Οπότε, επειδή η κίνηση έχει πάντοτε να κάνει με το ότι διανύω ένα διάστημα, είναι σα να κάνουμε πάντα τον χρόνο ὑστερο του χώρου, ενώ θεωρώ ότι η θέση του Πλωτίνου, άσχετα από το τι είναι ο χρόνος που θα δούμε ότι είναι η ζωή της Ψυχῆς, είναι ότι ο χρόνος είναι πρότερος του χώρου, γιατί ο χώρος ανάγεται στην ὕλη, ας το πούμε έτσι.

Ο Πλωτίνος αρνείται να δώσει αιτιακή λειτουργία στην ύλη, αρνείται να δεχθεί ότι η ύλη μετέχει αιτιακά στην ύπαρξη του αισθητού κόσμου· πράγμα που είναι πολύ δύσκολο, που του δημιουργεί πολλά προβλήματα. Αυτό το πράγμα ο Πλωτίνος δεν το λύνει ποτέ πλήρως, αλλά θέλει να αναχθεί πλήρως ο αισθητός κόσμος στην μορφή και η ύλη να μείνει η έσχατη αναγκαία συνθήκη για να υπάρχει ο αισθητός κόσμος, για να υπάρχει η πολλαπλότητα του αισθητού κόσμου σε ένα μέρος.

Γενικώς θεωρώ ότι ο Πλωτίνος θέλει να παραγάγει τον αισθητό κόσμο σε γενικές γραμμές, τον χώρο τον ίδιο από τον χρόνο!

Προσπαθεί να κάνει τον χώρο τροπικότητα του χρόνου, ο χώρος είναι συνάρτηση του χρόνου.

Πρέπει λοιπόν πρώτα να βρούμε τι είναι ο χρόνος, αφού όμως έχουμε βρει τι είναι η αιωνιότητα. Όταν θα βρούμε τι είναι ο χρόνος, θα απαντήσουμε για το ποια είναι αυτή η συγγένεια που μάς επιτρέπει να γνωρίσουμε τον χρόνο (**III 7 [45] 7. 7 και επόμενοι**).

«Πρέπει λοιπόν να κατέβουμε από την αιωνιότητα στην αναζήτηση του χρόνου και στον χρόνο...»

⇒ Αυτό το είπαμε ήδη στο 1^ο κεφάλαιο με την αντίστροφη, όμως, πορεία.

Εδώ δεν έχουμε πορεία αναγωγής, δεν αναγόμαστε από το αιτιατό στο αίτιο, προχωράμε ανάποδα γιατί ακριβώς προσπαθούμε να ανιχνεύσουμε τη φύση δύο οντοτήτων που μεταξύ τους έχουν σχέση αρχετύπου και εικόνας ή έκτυπου.

Οπότε, σ' αυτήν την περίπτωση δεν μπορούμε να πάμε από το αιτιατό στο αίτιο.

Θα μπορούσαμε αλλά αυτό είναι πιο δύσκολο γιατί αυτό πρέπει να δημιουργήσει μία κατάσταση ανάμνησης και δεν είναι βέβαιο πως θα τα καταφέρουμε γι' αυτό και πάμε ανάποδα. Παίρνουμε, δηλαδή, το πρότυπο και αφού προσδιορίσουμε το πρότυπο, και μπορούμε να το προσδιορίσουμε το πρότυπο επειδή ακριβώς μετέχουμε σ' αυτό, θα δούμε πώς προσδιορίζεται η εικόνα.

«Πρέπει λοιπόν να κατέβουμε από την αιωνιότητα στην αναζήτηση του χρόνου και στον χρόνο, ενώ προηγουμένως η πορεία μας ήταν προς τα πάνω».

⇒ Προς τα πάνω δεν ήταν. Ξεκινήσαμε από πάνω, αλλά επειδή την κάνουμε εμείς αυτή την πορεία και δεν είμαστε πλήρως στο επίπεδο της αιωνιότητας, είναι σα να είχαμε μία πορεία ανάλογη με εκείνη.

«Για να μιλήσουμε όμως τώρα πρέπει να κατεβούμε, όχι εντελώς, αλλά με τον ίδιο τρόπο που κατέβηκε ο χρόνος».

Άρα, τι θα κάνουμε τώρα;

Θα μιμηθούμε την πορεία της γέννησης του χρόνου και αυτό θα κάνει ο Πλωτίνος μετά με έναν τρόπο κάπως μυθολογικό. Έχουμε ήδη πει ότι ο Πλωτίνος δε χρησιμοποιεί μύθους, αλλά πότε-πότε προσωποποιεί τις οντότητες αυτές χάρη της διήγησης.

Όση κριτική και να κάνει ο Πλωτίνος στους προγενέστερους και είναι πολύ εύστοχη αυτή η κριτική του για το τι πράγμα είναι ο χρόνος, δεν αρκεί για να δούμε τι πράγμα είναι ο χρόνος. Μπορούμε να δούμε τι δεν είναι ο χρόνος, ως εκεί μπορούμε να πάμε καλά!

Το κάναμε αυτό και για την αιωνιότητα, το να θεωρήσουμε, δηλαδή, ότι η αιωνιότητα είναι μία άπειρη διάρκεια. Αυτό δεν είναι τίποτα, δεν έχει νόημα, επειδή κάνουμε την αιωνιότητα ένα είδος χρόνου.

Μπορεί, λοιπόν, ο Πλωτίνος να δείξει ότι το να κάνεις τον χρόνο μία τροπικότητα του χώρου είναι λανθασμένο, αυτό όμως δεν αρκεί για να δείξει τι είναι ο χρόνος. Συνεπώς, αυτό δε σημαίνει ότι θα ξέρουμε έπειτα τι είναι ο χρόνος.

Στη συνέχεια ο Πλωτίνος θ' αλλάξει τον τρόπο με τον οποίο θα το συζητήσει και θα διηγηθεί στην ουσία ένα παραμύθι, τέτοιο όμως που να μπορέσει να μάς βάλει στη διαδικασία να βιώσουμε, να έχουμε μία βιωματική εμπειρία του πώς προκύπτει ο χρόνος.

Θα πρέπει λοιπόν, λέει ο Πλωτίνος, να ακολουθήσουμε τον τρόπο με τον οποίο κατέβηκε ο χρόνος.

Είμαστε στο ανώτερο επίπεδο της αιωνιότητας και πρέπει να κατεβούμε στον χρόνο, αλλά αυτό δε θα το κάνουμε ακόμα γιατί πάλι πρέπει να κοιτάξουμε τι έχουν πει οι προγενέστεροι, και αυτό γιατί δεν είμαστε οι πρώτοι που μιλάμε για τον χρόνο, όπως δεν είμαστε οι πρώτοι που μιλήσαμε για την αιωνιότητα.

«Αν τώρα οι παλαιοί και μακάριοι άνδρες δεν είχαν πει τίποτα για τον χρόνο, θα χρειαζόταν, ξεκινώντας από την αιωνιότητα, να συνδέσουμε με αυτήν ό,τι ακολουθεί, εκθέτοντας τις απόψεις μας γι' αυτόν και προσπαθώντας να προσαρμόσουμε την άποψη που διατυπώνουμε στην αντίληψη που έχουμε γι' αυτόν. Τώρα, όμως, πρέπει πρώτα να πάρουμε τις πιο αξιόλογες απόψεις που έχουν διατυπωθεί και να δούμε αν η δική μας θεωρία είναι σύμφωνη με κάποιαν από εκείνες. Και ίσως πρέπει να διαιρέσουμε πρώτα τις σχετικές θεωρίες σε τρεις κατηγορίες».

Τις θεωρίες περί χρόνου θα τις χωρίσουμε σε τρεις κατηγορίες, γιατί οι θεωρίες που έχουν διατυπωθεί για τον χρόνο γενικώς έχουν κάποια κοινά χαρακτηριστικά μεταξύ τους και μπορούμε πράγματι να τις κατηγοριοποιήσουμε με αυτόν τον τρόπο.

«Γιατί ο χρόνος είναι ή αυτό που ονομάζουμε κίνηση, ή, μπορεί να πει κανείς, αυτό που κινείται, ή ένα συστατικό της κίνησης».

Άρα, έχουμε τρία είδη θεωριών.

Θεωρίες περί χρόνου

1. Ένα είδος θεωρίας είναι να πούμε ότι ο χρόνος ταυτίζεται με την κίνηση.

2. Ο χρόνος είναι αυτό που κινείται.

3. Ο χρόνος είναι ένα συστατικό της κίνησης, λέει ο Καλλιγάς.

Θα μπορούσαμε καλύτερα να το πούμε πολύ γενικά: κάτι που σχετίζεται με την κίνηση, κάτι που έχει σχέση με την κίνηση, κάτι που αφορά την κίνηση, είτε αυτό είναι το διάστημα, το μέτρο ή ο αριθμός της κίνησης... κάτι σχετικό με την κίνηση.

χρόνος \equiv κίνηση

χρόνος \equiv το κινούμενο

χρόνος = κινήσεώς τι

7. 19:

Ἦ γὰρ κίνησις ἡ λεγομένη

ἢ τὸ κινούμενον

ἢ κινήσεώς τι τὸν χρόνον

■ Σε όλες τις περιπτώσεις, βλέπουμε μία αναγωγή του χρόνου στην κίνηση, είτε στην κίνηση είτε στο κινούμενο είτε σε κάτι σχετικό με την κίνηση –ο Καλλιγάς στα σχόλια έχει κάνει μία ωραία σχηματοποίηση αυτών των κατηγοριών.

«Διότι, αν πούμε ότι είναι η στάση, ή αυτό που στέκεται, ή κάποιο συστατικό της στάσης, θα βρισκόμαστε εντελώς μακριά από την αντίληψή μας για τον χρόνο, κατά την οποία αυτός δεν είναι ποτέ ο ίδιος».

Εκ πρώτης όψεως, δεν έχουν άδικο που τον συνδέουν τον χρόνο με την κίνηση, προφανώς, διότι θα ήταν εντελώς παράδοξο να συνδέσουμε τον χρόνο με τη στάση.

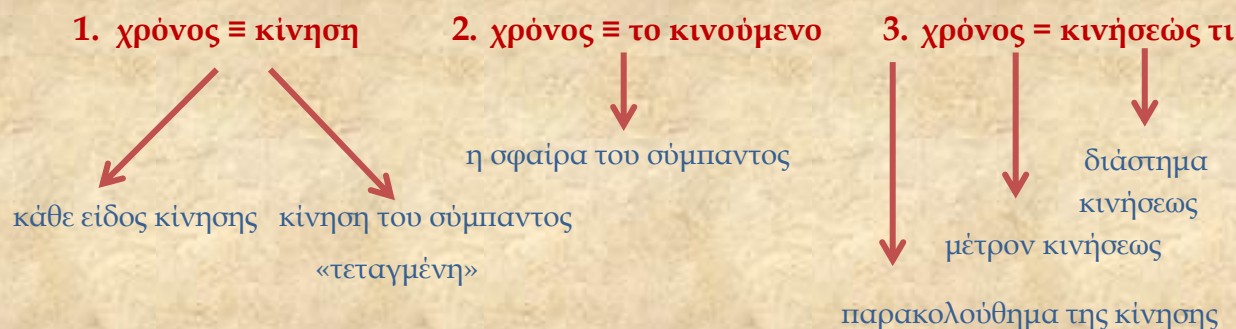
Το βασικό χαρακτηριστικό του χρόνου για το οποίο είμαστε όλοι σύμφωνοι, αποτελεί εμπειρική παρατήρηση αλλά δεν έχουμε κάποιον λόγο να θεωρήσουμε ότι δεν αντιστοιχεί με κάποιον τρόπο στην πραγματικότητα του χρόνου, είναι το ότι ο χρόνος αλλάζει διαρκώς. Ο χρόνος κυλάει ασταμάτητα, άρα έχουμε μία συνεχή ροή και άρα αυτό είναι απολύτως αντίθετο με τη στάση, δηλαδή κανένας δε θα σκεφτόταν ποτέ και ορθώς να συνδέσει τον χρόνο με τη στάση.

Δε θα ήταν λογικό να πούμε ότι ο χρόνος είναι στάση, ή στέκεται ή είναι κάτι σχετικό με τη στάση. Αυτό είναι που μάς δίνει η ίδια η αντίληψή μας με τον χρόνο. Ο χρόνος έχει προφανώς να κάνει με την κίνηση.

«Και από αυτούς που λένε πως ο χρόνος είναι η κίνηση, άλλοι εννοούν κάθε κίνηση, ενώ άλλοι την κίνηση του σύμπαντος».

Τώρα έχουμε υποκατηγορίες στις τρεις μεγάλες κατηγορίες:

Θεωρίες περί χρόνου -Υποκατηγορίες

1^η

Για το 1.την 1^η, δηλαδή, υποκατηγορία:

Ποια είναι η διαφορά της κίνησης του σύμπαντος από κάθε είδους κίνησης;

Η κίνηση του σύμπαντος είναι τεταγμένη, δηλαδή είναι ομαλή κίνηση, είναι κυκλική κίνηση, έχει περιοδικότητα, δεν είναι κίνηση που σταματάει και ξαναρχίζει. Μιλάμε, λοιπόν, για την περιφορά του σύμπαντος που είναι κυκλική, τεταγμένη με την έννοια ότι έχει τάξη, είναι εὐτακτη κίνηση, ενώ όταν μιλάμε για κάθε είδους κίνησης, έχουμε και μη ομαλές κινήσεις.

2^η

«Και εκείνοι που ισχυρίζονται πως είναι αυτό που κινείται, εννοούν τη σφαίρα του σύμπαντος».

Αυτό το έχουμε ξαναδει στο 2^ο κεφάλαιο. Κάποιες από αυτές τις δοξογραφικές θεωρίες ο Πλωτίνος τις παίρνει από τον Άριστοτέλη.

Είναι μία άποψη που αποδίδεται από τον Άριστοτέλη στους Πυθαγόρειους για τον χρόνο, την οποία την βρίσκουμε στην αρχή του 2^{ου} κεφαλαίου, 2-3:

«Τι λοιπόν πρέπει να πούμε ότι είναι η αιώνιότητα; Μήπως η ίδια η νοητή Ουσία, όπως θα μπορούσε κανείς να πει ότι ο χρόνος είναι το σύνολο του ουρανού και του κόσμου;»

Η θέση λοιπόν ότι ο χρόνος είναι το σύμπαν, το σύνολο του ουρανού και του κόσμου η οποία αποδίδεται σε κάποιους Πυθαγόρειους από τον Άριστοτέλη.

Αυτή, λοιπόν, η 2^η υποκατηγορία είναι μία παλαιότερη θεωρία που αποδίδεται στους Προσωκρατικούς, ότι ο χρόνος είναι το ίδιο το αίσθητο σύμπαν, η σφαίρα του σύμπαντος.

Πρόκειται για μία αρχαϊκή θεωρία, ενώ οι δύο εκδοχές της 1^{ης} είναι πιο προχωρημένες, είναι πιο δουλεμένες φυσικές θεωρίες οι οποίες υποστηρίζουν ότι ο χρόνος είναι η κίνηση εν γένει.

3^η

«Ενώ όσοι λένε ότι είναι ένα συστατικό της κίνησης...»

⇒ Προτιμώ να πούμε ότι είναι γενικότερα κάτι που σχετίζεται με την κίνηση.

...εννοούν είτε το διάστημα που καλύπτει η κίνηση...

που φαίνεται ότι είναι η θέση των Στωϊκῶν

...είτε, άλλοι, το μέτρο της...

⇒ Αυτό που μετράει την κίνηση και αυτή είναι η θέση του Αριστοτέλη.
Ο Αριστοτέλης δε λέει ότι ο χρόνος είναι το μέτρο της κίνησης, λέει ότι είναι αριθμός κινήσεως κατά το πρότερο και το ύστερο στο 4^ο βιβλίο των *Φυσικῶν*.

...είτε, τέλος, γενικά ένα παρακολούθημά της».

⇒ Και υπάρχουν και αυτοί που λένε ότι ο χρόνος είναι παρακολούθημα της κίνησης και αυτοί φαίνεται να είναι οι Έπικούρειοι.

✿ Ο Πλωτῖνος θα κάνει αναλυτική κριτική σ' αυτές τις θεωρίες, εκτός από την τελευταία με το παρακολούθημα της κίνησης γιατί κατά τη συνήθειά του τους Έπικούρειους τους περιφρονεί, έχει έναν περιφρονητικό λόγο γι' αυτούς. Για τους Έπικούρειους, ο Πλωτῖνος αναφέρεται κάπως έτσι: υπάρχουν και εκείνοι που λένε για τα άτομα. Οπότε, εδώ δε θα ασχοληθεί με αυτούς, θα ασχοληθεί κυρίως με τις άλλες θεωρίες.

✿ Η 3^η θεωρία είναι η πιο ενδιαφέρουσα η οποία έχει και τα περισσότερα να μάς πει για τον χρόνο που είναι κάτι σχετικό με την κίνηση, όχι η ίδια η κίνηση, είτε το διάστημα της κίνησης -φαίνεται πως είναι Στωϊκοί αυτοί που το λένε αυτό- είτε το μέτρο της κίνησης - Αριστοτέλης, αν και υπάρχει και στους Στωϊκούς μία τέτοια θέση- είτε το παρακολούθημα της κίνησης.

...και αυτά προκειμένου ή για κάθε κίνηση, ή μόνον για την ομαλή».

Μέσα σε αυτά έχουμε και άλλες υποδιαίρεσεις είτε είναι το διάστημα της κίνησης εν γένει είτε μόνο το διάστημα της περιφοράς του σύμπαντος.

✿ Φαίνεται ότι το **παρακολούθημα** μάλλον υπάρχει και σε κάποιον ορισμό των Στωϊκῶν. Είναι γνωστό ότι έχουμε χάσει τα κείμενα των Στωϊκῶν, οπότε δεν ξέρουμε τι λέγανε και γι' αυτό είναι τόσο πολύτιμη η μαρτυρία του Πλωτίνου η οποία μάς δίνει λεπτομερειακά τις προγενέστερες θεωρίες περί χρόνου.

✿ Οι θεωρίες αυτές είναι μάλλον εύλογες, δεν έχουν κάτι παράλογο. Εάν το σκεφτούμε είναι προφανές ότι ο χρόνος με κάποιον τρόπο συνδέεται με την κίνηση, γιατί τον ίδιο τον χρόνο τον αντιλαμβανόμαστε ως κίνηση, ως συνεχή ροή.

✿ Ο τρόπος με τον οποίο ο Πλωτῖνος κατανοεί τον χρόνο είναι, ας το πούμε έτσι, καντιανός, αυτό, δηλαδή, που λέει ο Καντ ότι είναι εσωτερική αίσθηση ο τρόπος με τον οποίο εμείς βάζουμε τα πράγματα σε μία διαδοχικότητα.

Στην υπερβατολογική έκθεση του χρόνου, ο Καντ εξηγεί ότι χρειαζόμαστε τον χρόνο για να μπορέσουμε να αποδώσουμε αντίθετα κατηγορήματα σε ένα πράγμα χωρίς να παραβιάσουμε την αρχή τῆς μὴ ἀντιφάσης.

Εάν δεν είχαμε τον χρόνο, θα αποδίδαμε αντίθετα κατηγορήματα συγχρονικά, θα λέγαμε ότι κάτι είναι x και **όχι x** την ίδια στιγμή, ενώ η άρχή τής μη αντίφασης μάς το απαγορεύει αυτό το πράγμα.

Έτσι, μπορούμε να αποδώσουμε αντίθετα κατηγορήματα σε ένα πράγμα, αλλά όχι την ίδια στιγμή και όχι από την ίδια άποψη. Αυτό που μάς το επιτρέπει αυτό το πράγμα είναι ο χρόνος που είναι ταυτόχρονα η εξωτερική αίσθηση η οποία στον Καντ περιλαμβάνει και τον χώρο, είναι ευρύτερα στον χώρο. Ο χρόνος είναι εξωτερική αίσθηση, η εξωτερική αίσθηση έχει να κάνει και με τα εξωτερικά και με τα εσωτερικά αντικείμενα, γιατί είναι μορφή διαδοχικότητας στη σκέψη.

Αυτό θα πει ο Πλωτίνος, ενόσω δε θεωρεί ότι όλες αυτές οι θεωρίες είναι λάθος. Αυτό που θα πει στο τέλος, αφότου κάνει κριτική, και αφού παρουσιάσει τη δική του θεωρία περί χρόνου, στο τελευταίο κεφάλαιο το 13^ο, είναι ότι δεν είχαν άδικο οι προγενέστεροι, γιατί έτσι μάς παρουσιάζεται ο χρόνος, αλλά δεν είναι αυτή η φύση του χρόνου.

Ο χρόνος μάς παρουσιάζεται σχετικός με την κίνηση, αλλά δεν είναι αυτή η φύση του.

Η φύση του χρόνου είναι η διαδοχικότητα της σκέψης και από εκεί και πέρα εκφράζεται στον αισθητό κόσμο ως αυτή η συνεχής ροή που έχει να κάνει με την κίνηση. Αυτό που καταλαβαίνουμε λάθος είναι η υπαγωγή.

Εμείς υπάγουμε τον χρόνο στην κίνηση, ενώ στην πραγματικότητα η κίνηση είναι μία φανέρωση του χρόνου. Ο χρόνος μάς φανερώνεται ως κίνηση, αλλά αυτή η κίνηση δεν είναι πρωταρχική κίνηση.

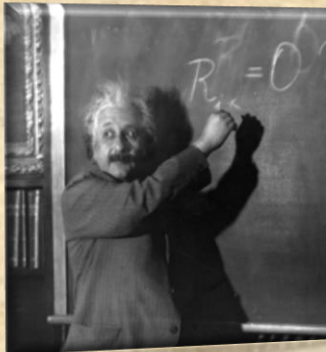

Ο λόγος για τον οποίο ήθελα να παρουσιάσω αυτήν την πραγματεία περί χρόνου και αιωνιότητας δεν έγκειται τόσο στην ιστορική της σημασία, αλλά για εμάς έχει ενδιαφέρον η έννοια του χρόνου.

Κάτι συνέβη κατά τον 20^ο αιώνα με τον χρόνο, ο 20^{ος} αιώνας είναι ένας αιώνας που ασχολείται με τον χρόνο, αυτό μπορείτε να το δείτε:

Στη φυσική:

[Einstein](#), Θεωρία της Σχετικότητας,
το *Χρονικό του Χρόνου* του [Hawking](#)

Εικόνα 2

Ο Einstein και η Θεωρία της Σχετικότητας στον πίνακα.

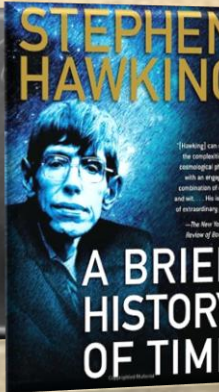
Στη φιλοσοφία:

[Husserl](#) ο οποίος εισάγει τον χρόνο ως πρωταρχικό ζήτημα στην φιλοσοφία,

[Heidegger](#), *Είναι και Χρόνος*

Εικόνα 5

Ο T. S. Eliot διαβάζει τα Κουαρτέτα του.

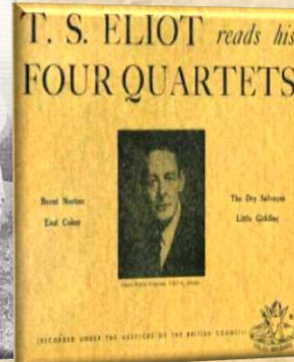
Εικόνα 3

Ο Stephen Hawking και το *Μικρό Χρονικό του Χρόνου*.

Εικόνα 4

Ο Husserl συνομιλεί με τον Heidegger.

Στη λογοτεχνία:

Ο *Οδυσσέας* του [James Joyce](#) είναι ένα μυθιστόρημα περί χρόνου,

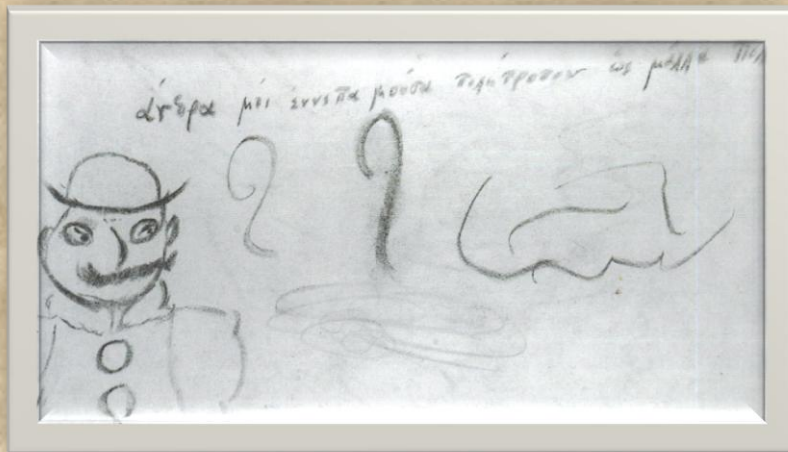
το *Αναζητώντας τον χαμένο χρόνο* του [Marcel Proust](#) που είναι και αυτό ένα μυθιστόρημα περί χρόνου,

το *Μαγικό Βουνό* του [Thomas Mann](#) το οποίο είναι ένα μυθιστόρημα για το πώς αντιλαμβανόμαστε τον χρόνο όταν είμαστε καλά και όταν είμαστε άρρωστοι.

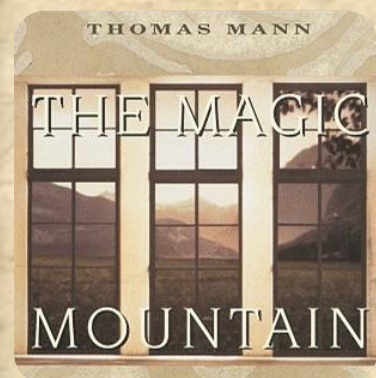
Εικόνα 7

Σκίτσο του Marcel Proust.

Εικόνα 6

Εικόνα 6 - Γραμμένη χειρόγραφα η αρχή της *Οδυσσεας* του Όμηρου από τον James Joyce σε σχεδιάγραμμα για τον δικό του *Οδυσσέα*.

Εικόνα 8

Από το εξώφυλλο από το *Μαγικό Βουνό* του Thomas Mann.

στην ποίηση:

ο [T. S. Eliot](#) γράφει τα κουιντέτα του που είναι για τον χρόνο, κ.λ.π.

Γι' αυτόν τον λόγο, είναι ενδιαφέρον να δούμε το πώς διαμορφώνεται μία άποψη περί χρόνου που δεν είναι ότι ο χρόνος είναι κάτι που παρατηρούμε στον αισθητό κόσμο και το μετράμε, αλλά κάτι που έχει να κάνει με το πώς εμείς αντιλαμβανόμαστε τον χρόνο.

Στον Άριστοτέλη υπάρχει κάτι τέτοιο, υπάρχει μία πολύ μυστήρια φράση που λέει ο Άριστοτέλης ότι εάν δεν υπάρχει ψυχή που να μετρήσει τον χρόνο, δεν υπάρχει χρόνος, αλλά δεν το αναλύει παραπάνω και δεν ξέρουμε τι εννοεί!

Ο χρόνος δε μάς ενδιαφέρει μόνο ως φυσικό μέγεθος, μάς ενδιαφέρει αλλιώς. Αλλά προφανώς αυτό έχει να κάνει με το γεγονός ότι ο Πλωτίνος είναι αυτός ο οποίος πρώτος εισάγει ή θεματοποιεί τόσο καλά την έννοια του υποκειμένου, την έννοια του έαυτού, την έννοια της αυτοσυνειδησίας και φαίνεται όλο αυτό να συνδέεται με τον χρόνο.

Εικόνες – Πηγές:

Εικόνες:

(1) **Εικόνα 1 - Ο Ήλιος σαν τόπι όταν τον βλέπουμε από τη Γη.**

<https://pixabay.com/el/%CE%AE%CE%BB%CE%B9%CE%BF%CF%82-%CE%B7%CE%BB%CE%B9%CE%BF%CE%B2%CE%B1%CF%83%CE%AF%CE%BB%CE%B5%CE%BC%CE%B1%CF%83%CE%B9%CE%BB%CE%BF%CF%85%CE%AD%CF%84%CE%B1-505267/>

(2) **Εικόνα 2 - Ο Einstein και η Θεωρία της Σχετικότητας στον πίνακα.**

<http://www.pbs.org/deepspace/timeline/tl17.html>

(3) **Εικόνα 3 - Ο Stephen Hawking και το Μικρό Χρονικό του Χρόνου.**

<http://www.amazon.com/Brief-History-Time-Stephen-Hawking/dp/0553380168>

(4) **Εικόνα 4 - Ο Husserl συνομιλεί με τον Heidegger.**

<http://www.hyperorg.com/blogger/2013/08/12/when-husserl-met-heidegger/>

(5) **Εικόνα 5 - Ο T. S. Eliot διαβάζει τα Κουαρτέτα του.**

Εικόνα στιγμιότυπου video: <https://www.youtube.com/watch?v=Ga8tQrG4ZSw>

(6) **Εικόνα 6 - Γραμμένη χειρόγραφα η αρχή της *Όδυσσείας* του Όμηρου από τον James Joyce σε σχεδιάγραμμα για τον δικό του *Οδυσσέα*.**

http://www.openculture.com/2013/02/james_joyces_drawing_of_leopold_bloom_the_story_behind_the_sketch.html

(7) **Εικόνα 7 - Σκίτσο του Marcel Proust.**

<http://www.haaretz.com/life/books/.premium-1.642742>

(8) **Εικόνα 8 - Από το εξώφυλλο από το *Μαγικό Βουνό* του Thomas Mann.**

http://www.readliterature.com/BC_magicmountain.htm

Σύμβολα:

Bullets:

<http://www.gutenberg.org/files/17330/17330-h/17330-h.htm#linkC2HCH0002>

Ερωτηματικό:

Συνδυασμός δύο εικόνων:

<https://www.flickr.com/photos/marcobellucci/3534516458>

<http://en.wikipedia.org/wiki/Plotinus>

Υπερσυνδέσεις:

Albert Einstein:

<http://einstein.biz/>

Stephen Hawking:

<http://www.hawking.org.uk/>

Edmund Husserl:

<http://www.husserlpage.com/>

Martin Heidegger:

<http://plato.stanford.edu/entries/heidegger/>

James Joyce:

http://www.online-literature.com/james_joyce/

Marcel Proust:

<https://files.nyu.edu/gmp1/public/proust.htm>

Thomas Mann:

<http://www.britannica.com/biography/Thomas-Mann>

T. S. Eliot:

<http://www.poets.org/poetsorg/poet/t-s-eliot>

Σημείωμα Αναφοράς

Copyright Πανεπιστήμιο Πατρών, Ελένη Περδικούρη, 2015. «Χρόνος και Αιωνιότητα στον Πλωτίνο». Έκδοση: 1.0. Πάτρα 2015. Διαθέσιμο από τη δικτυακή διεύθυνση:

eclass.upatras.gr/courses/PHIL1905

Άδειες Χρήσης

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό υπόκειται σε άδειες χρήσης Creative Commons.
- Για εκπαιδευτικό υλικό, όπως εικόνες, που υπόκειται σε άλλου τύπου άδειας χρήσης, η άδεια χρήσης αναφέρεται ρητώς.

Σημείωμα Αδειοδότησης

Το παρόν υλικό διατίθεται με τους όρους της άδειας χρήσης Creative Commons Αναφορά, Μη Εμπορική Χρήση Παρόμοια Διανομή 4.0 [1] ή μεταγενέστερη, Διεθνής Έκδοση.

Εξαιρούνται τα αυτοτελή έργα τρίτων π.χ. φωτογραφίες, διαγράμματα κ.λ.π., τα οποία εμπεριέχονται σε αυτό και τα οποία αναφέρονται μαζί με τους όρους χρήσης τους στο «Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων».

[1] <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>

Ως **Μη Εμπορική** ορίζεται η χρήση:

- που δεν περιλαμβάνει άμεσο ή έμμεσο οικονομικό όφελος από την χρήση του έργου, για το διανομέα του έργου και αδειοδόχο
- που δεν περιλαμβάνει οικονομική συναλλαγή ως προϋπόθεση για τη χρήση ή πρόσβαση στο έργο
- που δεν προσπορίζει στο διανομέα του έργου και αδειοδόχο έμμεσο οικονομικό όφελος (π.χ. διαφημίσεις) από την προβολή του έργου σε διαδικτυακό τόπο

Ο δικαιούχος μπορεί να παρέχει στον αδειοδόχο ξεχωριστή άδεια να χρησιμοποιεί το έργο για εμπορική χρήση, εφόσον αυτό του ζητηθεί.

Διατήρηση Σημειωμάτων

- Οποιαδήποτε αναπαραγωγή ή διασκευή του υλικού θα πρέπει να συμπεριλαμβάνει:
- το Σημείωμα Αναφοράς
- το Σημείωμα Αδειοδότησης
- τη δήλωση Διατήρησης Σημειωμάτων
- το Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων (εφόσον υπάρχει)

μαζί με τους συνοδευόμενους υπερσυνδέσμους.

Χρηματοδότηση

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό έχει αναπτυχθεί στα πλαίσια του εκπαιδευτικού έργου του διδάσκοντα.
- Το έργο «**Ανοικτά Ακαδημαϊκά Μαθήματα στο Πανεπιστήμιο Πατρών**» έχει χρηματοδοτήσει μόνο τη αναδιαμόρφωση του εκπαιδευτικού υλικού.
- Το έργο υλοποιείται στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση» και συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και από εθνικούς πόρους.

